

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

**A HÚSVÉT HETI
„DICSŐSÉGES VESPERÁS”**

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

13. A liturgia drámaisága

14. Változatosság?

7. szám

2003. március

Felelős kiadó:
Dobszay László

Gondolkodó 1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

Gondolkodó 2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról.

Gondolkodó 3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltetekhez.

Gondolkodó 4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltószma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. AZ 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltószma karácsonyi matutinuma.

Gondolkodó 5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

Gondolkodó 6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae.

Kézirat gyanánt

A húsvét heti „dicsőséges vesperás”

A II. vatikáni zsinat után kiadott új-római breviárium (Liturgia Horarum) bevezetőjének 213. pontja a következőket írja: „Diligentissime, ubi viget, servetur particularis traditio celebrandi, die Paschae, eas Vesperas baptismales, in quibus, dum cantantur psalmi, fit processio ad fontes.” Azaz: a lehető legszorgosabban tartsák meg, ahol él, a „keresztségi vesperás” sajátos húsvéti szertartási hagyományát, melyben a zsoltárok éneklése közben körmenetet vezetnek a keresztkúthoz.

Valószínű, hogy ezt a mondatot Magyarországon kívül csak megfogalmazója érti, meg néhány elszánt liturgiátörténész. (Hogy Magyarország miért kivétel, arról majd később.) Miféle ünnepélyes vesperásról beszél e rubrika?

1.

Jól tudjuk, hogy húsvét nem csak Urunk feltámadásának ünnepe, hanem a keresztségé is. Az ókeresztény Rómában éveken át készítették fel a keresztségre a felnőtt hittanulókat, a nagybőjt folyamán fokozatosan bevezették őket a keresztény életbe és a keresztény közösségbe, majd a húsvét éjszakai vigilián részesültek a három húsvéti szentségben: a keresztségben, bérmlásban és Oltáriszentségben. Ezután az új hívők, a neofiták húsvét egész nyolcadán át fehér ruhában vettek részt a liturgián, hitünk legféltettebb titkait misztagógikus beszédekben magyarázták el nekik, a hét minden délutánján pedig ünnepélyes szertartással adtak hálát ők is, az egész gyülekezet is a keresztség kegyelméért. Ezért e héten a vesperás szertartása rendhagyó volt: az évben egyedül álló a maga rítusaiban is, énekeiben is, továbbá a vesperás egy sajátos körmenettel kombinálódott. Ezt a vesperást hívja a 9. század liturgiatudósa, Amalarius (a római ünnepélyes vesperásnak szemtanúja!) „gloriosum officiumnak”, dicsőséges szertartásnak.

Ez a „dicsőséges vesperás” eredetileg a kereszténység főtemplomának, a pápa saját székesegyházának, vagyis a Lateráni Keresztelő Szent János bazilikának volt saját ünnepe. Azért ezé a templomé, mert ebben keresztelték meg előző éjszaka a hittanulókat. A bazilika graduálékönyvéből és a bazilika liturgiájára visszavezethető „Római Ordo”

(Ordo Romanus I)-ből ismerhetjük meg, hogyan is végezték ezt a vesperást Nagy Szent Gergely pápa korában (sőt valószínűleg már előtte is).

A papság ünnepi fehér selyemből készült liturgikus ruhákban gyülekezik. A megkeresztelteteket bevezetve, kereszttel, tömjénezővel, fáklyákkal vonulnak be a templomba, Kyrie eleisont énekelve. A vesperás első két zsoltára után (109. és 110.), melyet alleluja-antifonákkal énekelnek, a kórus első vezetője a „paraфонista gyermekekkel” Alleluját énekel különlegesen ünnepélyes dallamon, három verzussal és hosszú záró melizmával: „Az Úr országol, ékességbe öltözött, hatalomba öltözött, és erővel övezte fel magát.” A vesperás soron következő zsoltárát is (111.) alleluja-antifonával éneklük, s azután a szkóla vezetője – előbb engedélyt kérve a fődiákonustól – ismét alleluját intonál, „cum melodiis cum infantibus”, tehát a gyermekek által éneklendő hosszú-hosszú melizmákkal. Ennek szövege: „Krisztus, a mi húsvéti Bárányunk feláldoztatott...” (Pascha nostrum). Most azonnal a Magnificat következik, és a voltaképpen vesperás a nap főkönyörgésével végződik.

De utána mindnyájan felsorakoznak, ugyanúgy, mint a bevonuláshoz, és a templom udvarán át a második stációhoz, a Lateráni Bazilikától mintegy száz-kétszáz méternyire fekvő keresztelő kápolnába vonulnak át: „descendunt ad fontes”. A körmenet antifonája: „Feltámadásom napján elöttetek megyek...”

Most hát viszontlátják és szeretettel köszöntik a megkereszteltet, de velük együtt az egész Egyház is, azt a kutat, melyben új életet nyertek. A keresztelőkápolnában eléneklik a vesperás negyedik zsoltárát (112), s azt újabb allelujával egészítik ki, ez esetben görög szövegű, ismét hosszú melizmákkal díszített tétellel: „O Kirios ke basileusen”. A második stációt is antifonával („Jöjjetek, és lássátok a helyet, ahová az Urat helyezték...”) és könyörgéssel zárták. A könyörgésekről alább még lesz szó.

A körmenet most tovább vonul a Szent Kereszt kápolnába (melyet Szent András nevén is hívtak a mellette lévő kórházról). Igen találó a körmeneti ének: Vidi aquam – Láttam a vizet..., hiszen éppen most jönnek abból a kápolnából, ahol látták ama vizet, s „mindnyájan, kikhez elért e vízár, megszabadultak, és így énekeltek: alleluja, alleluja”.

A körmenet célkápolnája két ok miatt is nevezetesen hozzátartozott a ritushoz. Ebben adta fel a pápa a megkereszteltnek a bérálás szentségét, a neofiták tehát itt megemlékezhettek e szentség felvételéről is. De ugyanakkor ebben a kápolnában őrizték a Bazilika szent kereszt ereklyéjét. Azt felkeresve az egész Egyház a kereszt húsvéti győzelmét hirdeti. A kápolnában a vesperás utolsó zsoltárát énekelték (113.), melyet ismét díszes alleluja követett („Jöjjetek, örvendezzünk az Úrnak”). Itt ismét elénekelték, új antifonával („Tudom, hogy Jézust keresitek, a keresztfeszítettet: már feltámadott, alleluja”) a Magnificatot. A zárókönyörgés után visszatértek a bazilikába.

És még egy kedves mozzanat: a szertartás végén a bazilika előcsarnokában a nagyheti szertartások sok fáradságát viselő szolgálattevőket háromféle borral kínálták, ahogy az Ordo Romanus leírja: „invitante notario vicedomi et bibunt ter: de Graeco vino unum, de Pactisi unum et unum de Procoma.”

A vesperás húsvét egész hetében hasonló módon folyt le, csak az antifonák, alleluják, könyörgések cserélődtek napról napra.

A húsvétvasárnapi órómai vesperás rendje:

Kyrie eleison

1. stáció (*ante altare*):

Ant. Alleluja + 109. zsoltár

Ant. Alleluja + 110. zsoltár

Alleluja V) Dominus regnavit. V) Parata sedes. V) Elevaverunt.

Ant. Alleluja + 111. zsoltár

Alleluja V) Pascha nostrum. V) Epulemur.

Ant. Cito euntes (versus ad repetendum: Ecce praecedet) + Magnificat.

Oratio: Concede quaesumus... ut qui resurrectionis... innovatione

2. stáció (*ad fontes*):

Ant. In die resurrectionis meae (versus: Congregabo gentes)

Ant. Alleluja + 112. zsoltár

Alleluja V) O Kyrios ke baszileusen. V) Ke gar estereosen.

Ant. Venite et videte (V. Surrexit enim sicut dixit)

Oratio: Praesta quaesumus... ut qui resurrectionis... ereptione

3. stáció (*ad Sanctum Andream ad Crucem*):

Ant. Vidi aquam.

Ant. Alleluja + 113. zsoltár

Alleluja V) Venite exultemus. V) Praeoccupemus faciem.

Ant. Scio quod Jesum + Magnificat.

Oratio: Praesta quaesumus... ut qui gratiam

A dicsőséges vesperás egyik sajátosága tehát a keresztségi színhelyeket felkereső körmenet. Másik a különleges díszű énekek sora, melyről a már mondott Amalarius ezt írja: „a pápa vesperás-szertartást celebrál, melyben allelujákat énekelnek kiváló verzusokkal és kiegészítésekkel”; a 20. századi zenetörténész (Bruno Stäblein) pedig így dicséri őket: „Das Herzstück und der musikalische Höhepunkt jeder Station sind die Alleluja. So haben es schon die Zeitgenossen empfunden.”

2.

Bár a húsvéti nagyvesperás Róma, sőt azon belül a főtemplom „házi ünnepének” látszik, mégis, amit ünnepel, az közös öröme minden keresztény püspöki és plébániai templomnak; a keresztség kegyelme és ajándéka mindannyiunké. Érthető tehát, hogy amikor a római rítus egész Európában elterjedt, valamennyi világi egyház átvette a „dicsőséges vesperást” is (a bencés kolostorok azért nem, mert az ő feladatuk nem a lelkipásztorkodás és keresztelés volt; ha mégis végezték, mint plébániatemplom, s nem mint kolostor végezték azt).

A helyszínek itt is adottak voltak: kezdetben ezeknek is különálló keresztelőkápolnájuk volt, később azt helyettesíthette a templom bejáratánál elhelyezett keresztelőkút. A Szent Kereszt kápolna megfelelője vagy a Szent Kereszt oltár, vagy a szentsír lehetett.

Amit nem lehetett átvenni Rómából: a „Herzstück”, vagyis az órómai alleluják sorozata. Közben ugyanis lezajlott egy zenetörténeti folyamat: a 8. században a római liturgia szövegeit hordozó órómai dallamokat egyszerűbb gregorián dallamokkal cserélték fel, az a nagy énekkultúra, melyet a római bazilika birtokolt, eltűnt, helyesebben: valami másfélének adta át helyét. Az alleluják részben kimaradtak, részben más, szintén megfelelő tételekkel cserélődtek fel.

A szertartások ősibb kezdésének megfelelően a bevonulás alatt a Kyriét énekelték (utána természetesen már nem mondtak „Deus in adiutorium”-ot). Ezt a lerövidített vesperás zsoltárai követik (109-110-111.) alleluja-antifonával, vagy más egyházakban a laudes első három antifonájával. A nagy alleluják helyén azt a graduálét vették, mely húsvét egyik kulcs-szövegét tartalmazza: Haec dies quam fecit Dominus = Ez az a nap, melyet az Úr szerzett nekünk. Verzusa naponta változott. Ezt az órómai Alleluja (Pascha nostrum = A mi húsvéti Bárányunk) követte két verzussal, de gregorián dallamán. A Magnificat után a nap főkönyörgése hangzott, majd felsorakoztak a körmenethez.

A körmenet alatt antifonát, s rögtön azután a soron következő zsoltárokat (112-113.) énekelték. A keresztkútnál újabb (helyi szokás szerint változó) alleluja, a kútra utaló verzikus („Uram, nálad van az élet forrása, és a te világosságodban látjuk meg a világosságot”) és könyörgés következik.

A keresztkúttól a körmenet vissza indul a főoltár felé; erre a mozzanatra a Karoling-korban új, nagyon alkalmas körmeneti éneket komponáltak (Christus resurgens ex mortuis): „Krisztus halottaiból feltámadva már meg nem hal...” A körmenet megáll a templom keresztjénél, s ott (az órómai harmadik stációra emlékezve) hangzik el a verzikus és záró könyörgés. A szentélybe vonulva allelujás Benedicamus zárja a órát.

A középkori világi egyházak húsvét-vasárnapi vesperásának vázlata:

1. stáció (a kórusban):

Kyrie eleison.

109-111. zsoltár antifonákkal

Graduale: Haec dies quam fecit Dominus.

Alleluja. V) Pascha nostrum. V) Epulemur.

Magnificat antifonával.

Oratio: Deus qui hodierna die per Unigenitum...

2. stáció (a keresztkútnál):

Körmeneti antifona

112-113. zsoltár antifonákkal

(Alleluja)

Verzikulus: Quoniam apud te est fons.

Oratio a keresztségről.

3. stáció (*visszavonulás a kórusba*):

Körmeneti antifona: Christus resurgens ex mortuis

Verzikulus (például: Dicite in gentibus)

Zárókönyörgés.

Benedicamus.

Ezt az általános rendet azonban helyi variánsokkal valósították meg. Csak két példával illusztrálom, miről is van szó.

Az aquileiai egyházban a papság összegyülekezve keresztekkel, gyertyákkal, tömjénezővel és az evangéliumos könyvvel megy a püspök elé; ő megcsókolja az evangéliumot és a Kyrie éneklése közben megkezdik a bevonulást. A fenti leírással egyezően: vesperás gyanánt a 109-110-111. zsoltárt éneklük (alleluja antifonákkal), azután a Haec dies graduálét, a Pascha nostrum alleluját, majd a „Post passionem Domini” antifonával a Magnificatot; e szakasz a nap főkönyörgésével végződik.

A 2. és 3. stáció itt megcserélődik: először a szent kereszt oltárhoz vonulnak a „Krisztus halottaiból feltámadván...” körmeneti énekkel, ott a szent keresztet köszöntik verzikulussal („Mondjátok el a nemzeteknek, alleluja – hogy az Úr a fáról országol, alleluja”), és a püspök orációt mond. Majd a „Vidi aquam”-ot énekelve („Láttam a vizet...”) vonulnak a kúthoz, ott elvégzik a 112. zsoltárt, megtömjénezik a keresztkutat, a püspök elmondja az „Uram, nálad van az élet forrása...” verzikulust és a könyörgést, végül a „Venite et videte” (Jöjjetek és lássátok) antifonát, hozzá a 113. zsoltárt énekelve jönnek vissza a kórusba, ahol verzikulussal, könyörgéssel és Benedicamus-szal zárul a vesperás.

A premontreieknél (mint lekipásztorkodó kanonokrendnél) is beépült a zsolozsmába a nagyvesperás. Az első szakaszt úgy végzik, mint előbb leírtuk; azután a 112-113. zsoltárral vonulnak a keresztkúthoz, s ott az emmauszi jelenetre emlékezve, hiszen a körmenettel mi is úton vagyunk, a „Nonne cor nostrum” alleluját éneklük („Nemde gerjedezett a mi szívünk Jézus miatt, midőn szólott hozzánk az úton?”) A szokásos verzikulus és könyörgés után a „Christus resurgens” éneklésével

térnek vissza, a keresztt előtt a „... fáról országol az Úr” verzikulussal tesznek tiszteletet, s orációval, Benedicamus-szal zárják a vesperást.

3.

Természetesen Esztergom is a keresztelési vesperást végezte húsvét hetében. Bevonulás alatt itt is Kyriét énekeltek, majd szabályosan a 109-110-111. zsoltár következett (a Laudesből vett antifonákkal), azután a fenti általános rend szerint a rövid vesperás befejezése.

„Közben felkészülnek, hogy keresztek, a szent krizmát és olajokat, az evangéliumos könyvet, gyertyákat és tömjénezőt víve a keresztkúthoz menjenek” – mondja a szertartáskönyv. Közben a „Vidi aquam”-ot éneklük: „Láttam, hogy víz tör elő a templomból, annak jobb oldaláról, s kikhez elért e vízár, megszabadultak, és énekeltek: alleluja, alleluja.” A kúthoz vonulva recitálták a vesperásból elhagyott két zsoltárt (112-113). A kútnál a következő verzikus és könyörgés hangzott el: „Uram, nálad van az élet forrása, alleluja! És a te világosságodban látjuk meg a világosságot, alleluja! Könyörödjünk! Isten, aki megtetted, hogy mindazok, akik Krisztusban újjászülettek, választott nép legyenek és királyi papság: add meg híveidnek, hogy amit parancsolsz, azt akarják és meg is tegyék, – hogy az örökkévalóságra meghívott népnek elméjében egy legyen a hit, cselekedeteiben pedig a kegyesség. Krisztus, a mi Urunk által. Amen.”

A körmenet visszaindul a szentély felé, miközben ezt éneklük: „Krisztus halottaiból feltámadván már meg nem hal, a halál őrajta többé nem uralkodik, mert hogy meghalt a bűn miatt, egyszer halt meg, de hogy él, már az Istennek él, alleluja, alleluja.”

Mielőtt a kórusba (vagyis a szentély előterébe) belépnének, verzikulust és orációt recitálnak: „A te feltámadásodban, Krisztus, alleluja – a menny és föld vigadozik, alleluja. Könyörödjünk! Add meg, kérünk, mindenható Isten, hogy akik az Úr feltámadásának kiváltságos ünnepi idejét megüljük, a megszabadításunk vigasságát is képesek legyünk befogadni.” A vesperás a Benedicamus-szal végződik.

Esztergom húsvét-vasárnapi vesperásának vázlata:*1. stáció (a kórusban):*

Kyrie eleison.

109-111. zsoltár a Laudesből vett antifonákkal

Graduale: Haec dies quam fecit Dominus.

Alleluja. V) Pascha nostrum. V) Epulemur.

Magnificat az „Et dicebant ad invicem” antifonával.

Oratio: Deus qui hodierna die per Unigenitum...

2. stáció (a keresztkútnál):

Körmeneti antifona: Vidi aquam.

112-113. zsoltár a Laudesből vett antifonákkal

Verzikulus: Quoniam apud te est fons.

Oratio: Deus qui omnes in Christo renatos.

3. stáció (visszavonulás a kórusba):

Körmeneti antifona: Christus resurgens ex mortuis

Verzikulus: In resurrectione tua Christe

Oratio: Prasesta... ut qui resurrectionis Dominicae sollemnia

Benedicamus.

4.

A húsvéti nagyvesperást Magyarországon az illetékes ordinárius jóváhagyásával 1969-ben elevenítettük fel. Azóta az püspökkari jóváhagyással megjelent az Éneklő Egyházban, érseki jóváhagyással a Népszozozsmák c. könyvben is. Ennek rendje bizonyos könnyítéeket kínál – főként zenei tekintetben – , hogy ezáltal minden plébá-niatemplomban képesek legyenek elvégezni.

A bevonulás alatt bármelyik gregorián Kyriét énekelhetjük, melyet az adott közösség ismer. A 109-111. zsoltárt egyszerű alleluja-antifonával, a „Haec dies” gradualet könnyű responzórium-dallamoon énekeljük, a „Pascha nostrum” allelujához a húsvéti vigíliából ismert dallamot vesszük. A Magnificatot szintén egyszerűbb antifonával énekeljük. A zárókönyörgés után, a körmenet felállása alatt a „Vidi aquam” hangozhat.

A körmenet a keresztkúthoz, ahol nincs keresztkút, vagy alkalmatlan helyen van, a szentsírhoz vonul, a 113. zsoltár első szakaszát énekelve: „Izrael kijöven Egyiptomból...” Valóban, most mi vagyunk Jákob háza, mely kijött a barbár nép közül, mely átment a Vörös-tengeren és a Jordánon átkelve megérkezett az Ígéret földjére. A körmenetben a kereszten, gyertyákon, tömjénezőn kívül a húsvéti gyertyát és – díszes vélumba burkolva – a szent krizmát és olajokat is magunkkal vihetjük. A keresztkúthoz érve a pap megtömjénezi azt, majd dicsérő szöveget mond a kút és a szent olajok magasztalására (melybe a hívők akklamációval kapcsolódhatnak be). Az „élet forrásáról” szóló verzikulus és az ide rendelt oráció után a körmenet visszafelé indul.

A visszatérő körmenet éneke természetesen a „Krisztus halottaiból feltámadván...”, de egyszerűbb dallamon. Mielőtt a szentélybe érne a körmenet, a magasra feltartott kereszt előtt hangzik el a verzikulus: „Mondjátok el a nemzeteknek, alleluja – hogy az Úr a fáról országol, alleluja”. A záró könyörgés, Benedicamus és a Regina caeli zárja a vesperást.

A népszolozsma húsvét-vasárnapi vesperása:

1. stáció (a kórusban):

Kyrie eleison.

109-111. zsoltár egyetlen alleluja-antifona alatt

Resp. breve: Ez az a nap (Haec dies)

Alleluja. V) A mi húsvéti Bárányunk. V) Üljük hát e lakomát

Ant. Alleluja, föltámadott az Úr + Magnificat

Oratio: Isten, ki a mai napon Egyszülötted által

2. stáció (a keresztkútnál):

(Körmeneti antifona: Láttam, hogy víz; itt elmaradhat)

113/1-8. zsoltár, alleluja-antifonával

Alleluja: Nemde gerjedezett; vagy: Ant. Láttam, hogy víz

Moníciók a keresztvívről és szent olajokról

Verzikulus: Uram, nálad van az élet forrása

Oratio: Isten, aki megtetted, hogy mindazok...

3. stáció (visszavonulás a kórusba):

Körmeneti antifona: Krisztus halottaiból föltámadván

Verzikulus: Mondjátok el a nemzeteknek

Oratio: Isten, aki megtetted, hogy e mai napon

Benedicamus (tropussal): In hoc festo sanctissimo

A Népszolozsma még további könnyítéseket is ajánl: a keresztkúthoz vonulás előtt, illetve visszaúton értékes húsvéti népének is helyettesítheti a liturgikus antifonát.

5.

Nem tudom, a Liturgia Horarum bevezetőjének szerzője mit gondolt: azok, akik tanácsát követni akarják, honnan fogják venni a keresztségi vesperás anyagát, szertartásrendjét, szövegeit, énekeit. Nekünk szerencsénk van: az esztergomi rítus alapján – Mezey László professzor javaslatára – hagyományos, mégis bármely templomban megvalósítható forma kapta meg az egyházi jóváhagyást. Ezért mondtam a bevezetésben Magyarországot kivételnek. Itt már sokan ismerik, még hozzá saját élményük alapján a „dicsőséges vesperást”, ők már gondolnak valamire, ha a jótanácsot olvassák.

Bár minél többen megfogadnák! Ez a vesperás a nagyhét legméltóbb lezárása, a húsvéti misztérium hálaadó megünneplésének kiemelkedő eseménye, a megváltó halál, a feltámadás és a keresztség egységét élő módon hirdető liturgia, s legjobb tanítás arról, mi is történik a keresztségben.

Amikor a dicsőséges nagyvesperást az újkorban először vezették be a budapesti Egyetemi templomban, annak rektor-püspöke – anélkül, hogy tudott volna róla – még a kedves órómai utójátékot is felújította: szobájába meghívta mindazokat, akik a vesperás felélesztésén és méltó megtartásán fáradoztak, s igen jófajta borral kínálta őket. A jó szokást utóda, a nemrég nyugalomba ment primás-érsek, akkori szemináriumi rektor is megtartotta. Ajánlom én is, hogy ahol nem sajnálják a fáradságot a nagyhét teljes liturgiájának maradéktalan megtartására, ott hívja meg a vesperás után a püspök vagy plébános a ministránsokat, kántort, énekeseket, sekrestyést egy barátságos „potus vespéralis”-ra!

Jegyzetek a liturgiáról

13. A liturgia drámaisága

Az irodalmi műveket első megközelítésben három csoportra szoktuk osztani: epika, líra, dráma. Az epikában az író elbeszél valamit, ami megtörtént. A líra a költő belső válasza egy valamire, ami megtörténik. A dráma maga az, ami megtörténik. Nem elbeszélése az eseménynek, nem válasz arra, hanem maga: esemény, valami, ami „megesik”.

A liturgiában mindhárom elem jelen van. A liturgia az üdvtörténet elbeszélése (például evangélium-olvasás). Az események, az üdvtörténet szemlélése az emberben választ kelt: odaadást, szeretetet, csodálkozást, szomorúságot; vagyis gondolatokat, érzéseket, szándékokat, vágyakat. Ezeket a liturgia ki is mondja.

A liturgia azonban elsősorban mégis dráma. Dráma már formájában is. A liturgiában szerepek változnak; más a tennivalója a papnak, a diakonusnak, a segédkezőknek, az énekeseknek, az orgonistának, a gyülekezetnek. Nem pusztán arról van szó, hogy felosztják a szövegeket, nehogy a mise egyhangú legyen, vagy hogy ezzel aktív részvétellel adjanak lehetőséget sokaknak. Nem, a szerepek megoszlása a liturgia belső természetéből, mondanivalójából következik.

Drámai a liturgia külső megjelenése is: rendezett mozgásokat látunk, a hétköznapiától eltérő ruhákat, a cselekményben szerepet játszó tárgyakat. A templomot mintegy teret használjuk, melyben a jobbra-balra, előre-hátra, közel-távol és ezek változásai (vonulások) mind szerepet kapnak. Ismét nem azért, hogy változatosabb legyen a cselekmény, hanem a belső történés logikája szerint.

Közös a drámával a liturgia abban is, hogy nem nyersen, naturalisztikusan jelenik meg benne az esemény, hanem stilizáltan, megformáltan, művészi harmóniában. A dráma nem az élet, hanem az életnek valamiféle szimbolikus megjelenése. A liturgia is tele van olyan mozdulatokkal, gesztusokkal, melyek önmaguknál többet érnek, valamit jelképeznek, érzékletesen megjelenítenek.

A drámát a stilizált, szimbolikus megjelenítés ellenére úgy éljük át, mint ami valóban megtörténik. Az epikában csak visszaemlékezünk

valami megtörténtre, a lírában csak gondolatainkban, érzelmeinkben kelt visszhangot a megtörtént. De a dráma csak akkor fogad minket, nézőket is magába, ha úgy fogadjuk el, mint ami megtörténik. Nem is csupán megtörtént (epika), hanem ami most történik. A liturgia-történetben időről időre megjelenik a kísértés, hogy egyoldalúan epikává, vagy lírává tegyék.

Mindezzel azonban csak külsőleg közelítettem meg a liturgia drámaiságát. Nem mondtam volna el, ha nem akartam volna rajta keresztül egy sokkal fontosabb belső tulajdonságához eljutni.

A liturgiának voltaképpen csak egyetlen tárgya van: az üdvesemény. Erről oktat a katekézis, de a maga módján oktat a liturgia is (éppúgy, ahogy oktat a szép vers). De ha csak (vagy: főként) oktat, akkor nem több, mint tanóra. A liturgiában megemlékezünk az üdveseményekről („anamnézis”), ez a liturgia „epikája”. Például egy-egy énekben hangot kap az üdveseményre adott válaszuk is (helyesebben: az Egyház hangot ad a maga válaszának), ez a liturgia „lírája”.

A liturgiában azonban meg is jelenül az üdvesemény, mégpedig a szó szoros értelmében: jelenné válik. A stilizált-szimbolikus szavak, mozdulatok, cselekedetek visszahozzák a jelenbe az üdvösség nagy eseményeit. A liturgiában valami *megtörténik*. Ezt a történetet megjelenítik a külső mozzanatok. De hogy az valóban meg is történik, azt csak a hit hozza tudomásunkra. Mégis ez a *megtörténés* (a szó jó értelmében: „happening”) teszi a liturgiát számunkra élet-halál kérdéssé. Rá is elmondhatjuk, amit a keresztről Pál apostol: „benne van életünk, üdvösségünk és feltámadásunk”. Így tehát a liturgia nem csak dráma, hanem végső soron a liturgia az egyetlen igazi dráma, hiszen nem csak ábrázolja az Eseményt, hanem jelenvalóvá is teszi. A liturgia maga az esemény.

Ha ezt nem tudjuk, akkor nemcsak félreértjük a liturgiát (valami mást csinálunk belőle), hanem állandó kísértésbe esünk, hogy el is rongáljuk azt. Szerencsére amíg a Jézus-rendelte külső jelet az Egyház szentségi akarata szerint elvégzi a pap, addig a liturgia érvényes, és kegyelmi hatásait érvényesíti. Nem biztos azonban, hogy mindenféle liturgikus szemlélet, mindenféle liturgikus szemléletből következő cselekedési mód összhangban van azzal, ami itt megtörténik.

Hadd hozzak egy példát. Lefolyhat egy keresztelés úgy is, hogy ez a mondanivaló domborodik ki belőle: ti szülők, keresztszülők neveljétek gyermeketeket jó kereszténnyé. A tagfelvétel egy vallásos változata ke-rekedik ki belőle, melyet még kényelmetlenebbé tesz, hogy az „új tag” nem érti, mi történik vele.

A római egyház hagyományos keresztelési szertartása szimbolikus cselekedetek sorozata volt, mely hitünk szerint valamit végre is hajtott az öntudatlan kisedben abból, amit cselekedett vele az Egyház.

Exorcizmust végzett, hogy megtörjön a Sátán hatalma az áteredő bűnbe esett lélek fölött (hiszünk-e még ebben?!). Bevezették a hittanulót (a kisedet is) a templomba, s ő most láta meg először azt a mennyei várost, melynek polgára lesz. Szinte fizikailag reá helyezték a legszentebb szövegeket: a hitvallást, az Úr imáját. Megízleltették vele a bölcsesség sóját, hogy a lelkiekben is jó legyen az „ízlése”. Az Üdvözítő szent jelét alkalmazva a pap nem röstelte saját nyálát használni (hiszen Üdvözítőnk testben váltott meg minket!), hogy az érzékszervek megnyíljanak („Effeta!”) az evangélium meghallására, a hitbeli látásra, az istendicséret kimondására. Az olaj nem csak „jelképezi”, hanem közli is a gyógyulást; a krizma (melynek neve azonos gyökű a Krisztus nevével) az isteni lefoglaltság eltörölhetetlen karakterét erősíti meg (tudjuk-e még egyáltalán, mi az a „character indelebile”?) .

Nyilvánvaló, hogy e jelek hatékonysága nem azonos a keresztvízzel, hiszen csak szentelményi jellegűek. Mégis annak az eseménysorozatnak részei, mely valamit tényleg végrehajt a kisedben. Igen, az öntudatlan kisedben, nem pedig a megoktatott szülőkből, keresztszülőkből. A keresztség nem a rokonoknak szól, hanem a kis pogánynak. Nem az eszében történik meg valami, hanem a létében. A keresztségi esemény nem morális, hanem ontologikus természetű. Ennek felelt meg (amíg így tartotta az Egyház) az a keresztelés, melyből áradt a „drámaiság”; a megtörténés sodrása, melyet a szemlélő lélegzet-visszafojtva követett és amelytől – noha nem ez a szertartás célja – újból és újból elérzékenyült.

Ennek az eseménynek személytelen, Krisztusban ”eltűnő” szerény szolgálja a pap.

Jegyzetek a liturgiáról

14. Változatosság?

Amikor a liturgia „eseményyszerűségéről” beszélünk, akkor a megváltás örök isteni eseményének időbeli megjelenésére gondolunk, s nem arra, hogy emberi igyekezettel akarjuk a liturgiát „érdekessé tenni”. Vannak, akik szinte megszállottan dolgoznak azon, hogy a liturgia „változatos” legyen. Ahhoz hasonlítanám ezt, amiről Szent Pál beszél a hittanítás síkján: „Lesz olyan idő, amikor az emberek nem bírják elviselni a józan tanítást, hanem kedvtelésükre keresnek maguknak mestereket, hogy fülüket csiklandoztassák.” (2Tim 4, 3)

Igen, a liturgiában kell lennie valamennyi változatosságnak, de nem azért, hogy szórakoztassa a híveket, hanem hogy a szent misztérium minden fontos alkotóeleme teret kapjon benne. Egyetlen Krisztus-misztérium van, de mégis joggal beszélünk Krisztus misztériumairól.

Ilyen szempontból nem egészen egyformák a rítusok. Például a keleti egyház miséjében több a változatlan rész, hozzá képest alárendelt az időszakhoz vagy liturgikus naphoz igazodó változó elem. (Magának az állandó résznek is van ugyan két „változata”, Aranyszájú Szent János liturgiája és Nagy Szent Vazul liturgiája, de köztük sem kénye-kedve szerint választ a pap.)

A római egyház miséjében szerencsés az állandó és változó egyensúlya. A mise gerincét, súlyosabb felét az állandó rész folyamatos imádkozása adja. Ez még jobban dominált az első századokban, amikor az „ordináriumnak” nemcsak szövege, hanem dallama is mindig azonos volt: lényegében ugyanaz a dallam húzódott végig az egész misén, mint több arculattal megjelenő egyetlen tónus. Ebbe az állandóba illeszkedik bele a proprium öt éneke, három könyörgése és három (régebben két) olvasmánya. Ez elég is ahhoz, hogy a mindig ugyanaz más-más összetevőjét tárja fel előttünk.

De ez a „változatosság” nem azonos azzal, amit a biblia rosszalóan „adinventio”-nak (fordítsuk tréfásan így: kitalációnak) nevez. Szó sincs arról, hogy mindenféle váratlan meglepetésekkel kellene fogadnia a templomnak „vendégeit”, vagy hogy azért kellene kieszelni valami újat,

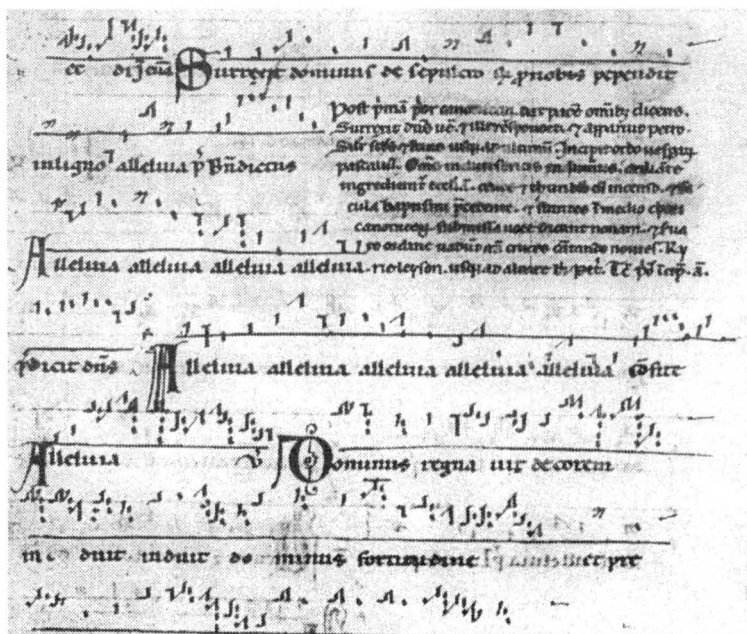
hogy ne legyen „szürke, unalmas, egyhangú” templombajárás. A katolikus egyházban sokat emlegetik mostanában (szidalmazva) a szektákat; nos, bocsánat a szóért, az ilyen gondolkodás az istentiszteleről inkább a szektákra jellemző...

„Aznap este ő, meg Mully lent voltak Los Angelesben, hogy meghallgassák a templomban Minnie Tekel Upharsin Smith Nővért. Sam eleinte nem akart elmenni, de hamarosan elismerte, hogy egész rendes dolog. Minnie Nővér elénekelt egy himnuszt, amelyet ő maga írt. Így kezdődött: „Illatos ibolyák, asszonyom...” Amikor ezt befejezte, felszólította mindazokat, akik kaliforniaiak, hogy álljanak fel, és azután ráz-zanak kezét mindazokkal, akik ülve maradtak, és akik nem kaliforniaiak; mondják azt: „Isten áldása rád, fivérem,” vagy „nővérem” már asszerint, amint. Sam mókásnak tartotta, hogy egy idegen szorongatta a kezét, de Mullynak mindjárt nagyon tetszett az egész... Sam igyekezett megmagyarázni, hogy neki bizony nincsen túlságosan nagy véleménye az egésről, de még ő is kíváncsi lett, amikor Minnie Nővér belekezdett beszédébe. A címe ez volt: „A Hit Hegyeket Mozgat” – és igazán remek beszéd volt, csupa idézet meg rétorika meg kicsi szünetek, hogy a nép tapsolhasson, meg nagy szünetek, amikor mindenki elénekelte a himnusz refrénjét, és tapsolt a kezével, hogy jelezze az ütemet. Ezekben a nagyobb szünetekben Minnie Nővér újra erőt gyűjtött, és a következő roundra megint olyan frissen jött ki, mint egy százszorszép. Minden a Hittől függ, mondta, és ő a maga részéről annyira biztos ebben, hogy tudja: ha ez a mintegy ötezer fivér és nővér, aki ma este itt van, most egyenesen kimenne e Szent Helyről és leautózna San Bernardinóba, hát fogadni mer akármibe, hogy ha kellő hitük volna, odébb tudnák tolni a Mount Baldy nevű hegyet tíz lábbal a tenger irányába. Csak az tartja vissza ettől a kísérlettől, hogy jogi tanácsadói azt mondták neki, ezzel túlságosan sok kártérítési perre adna okot; mert hiszen ez természetes is, ha az ember egy hegyet tíz lábbal odébb tol, az nagyon sok zavart okoz. Az egyik oldalon egy tíz lábnyi űr lenne, ami valószínűleg igen sok, jókarban levő földbirtokon haladna át, a másik oldalon pedig úgy egymásra szaladna a sok föld, hogy az nem tenne jót Kaliforniának... De mindazonáltal, amint már említette, a Hit nagyon, nagyon csodálatos dolog, sőt valósággal bűvöletes dolog, és ha a

Fivérek és Nővérek hinnének a Hit hatalmában, hát nem volna semmi, amit ne tudnának megtenni...” (E. Knight: Sam Small csodálatos élete)

Bocsánat, hogy elszaladt az írógépem, de néha megérdemlünk egy kis derűt is. Egy szóval: a liturgia nem az az alkalom, ahol az emberi léleknek izgalmakra, cirkuszokra, ötletekre, meglepetésekre van szüksége. Sőt: ezek kifejezetten megakadályozzák azt, ahogyan az embernek a liturgiát fogadni kell: mind mélyebben megérteni és átölelni *a mindig ugyanazt*. Egybenőni a liturgia formájával, hogy ezáltal egybenőjünk tartalmával is. Elérni azt a meleg csöndet és intimitást, mely helyett – hogy a szegény Pilinszky szavával éljek – a hideg tülekedést kínálja fel nekünk korunk. (Apropó: a mai hangoskodó kereszténység idején kezd Pilinszky egyre aktuálisabbá válni... Olvassuk még egykori „jegyzeteit”?)

A változatosság öncélú keresése: a belső üresség (vagy éppen: frusztrált pasztorális igyekezet) jele. Menekülés azelől, hogy szembenézzünk az „egyetlen fontossal”. Megfoszt minket attól az esélytől, hogy a lélek végre teljes szeretettel magához ölelje azt az ajándékot, melyet Isten a liturgiában nyújtani akar neki.

ÉNEKES ZSOLOZSMA az Esztergomi Breviárium alapján a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadványai): **0.** Népszolozsmák. – **1/A.** Nappali zsolnároskönyv (Diurnále). **I/B.** Éjszakai zsolnároskönyv (Nokturnále). **II/A.** Adventi Diurnále. **III/A.** Karácsonyi Diurnále. **IV/A.** Nagyböjti Diurnále. **V/A.** Húsvéti Diurnále. (**VI.** A Szent Háromnap zsolozsmái – megjelenés előtt.) **VII/A.** A szentek közös zsolozsmái (Diurnále). – **Psalterium latino-hungaricum – Latin-magyar zsolnároskönyv.**

EGYHÁZZENEI FÜZETEK (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei tanszékének és a Magyar Egyházzenei Társaságnak közös kiadványai):

I. folyam (Tankönyvek): I/3. Katolikus liturgika: A zsolozsma (Dobszay L.) I/4. Katolikus liturgika: Az egyházi év (Barsi B.) I/6. Liturgikus latin nyelvkönyv (Madas E.) I/7. A keresztény istentisztelet I. (Hafenscher K.) I/8. A magyar egyházzene-történet forrásai (Dobszay L.) I/9. A himnusz (Szendrei J.) I/10. Latin-magyar himnárius (Dobszay L.) I/11. A graduál-antifonák középkori kapcsolatai (Papp A.) I/12. A római mise énekrendje (Dobszay L.) I/13. Rövid bevezetés a zsidó liturgiába (Schmelowszky Á.)

II. folyam (Gregorián műfajok): II/1. Az alleluja (Szendrei J.) II/2. Az antifona (Dobszay L.) II/3. A responsorium (Szendrei J.) II/4. Gregorián példatár egyházzene tanszakok számára. II/5. Psalmorum Melodia (Dobszay L.) II/6. Responsoria de Psalmista (Dobszay L.)

III. folyam (Egyházi kórusművek): III/1. Lassus: Nyolc Magnificat. III/2. Fux: Adventi Offertoriumok. III/3. Lotti: Mise-tételek. III/4. Resinarius: Responsóriumok. III/5. Polifon vesperás-zsolnárok és antifonák a Rhau-gyűjteményből. III/6. Dufay: 15 himnusz. III/7. Középkori angol carolok. III/8. Palestrina: Himnuszok. III/9. Korai polifónia I. A kezdetektől a Codex Calixtinusig (Mezei J.). III/10. Genfi zsolnárok négy szólamban Claude Goudimel harmóniáival I-II. III/11. Schein: 18 karácsonyi korál. III/12: Kétszólamú reneszánsz kórustételek (egyneműkarra). III/13. Bicinia Sacra.

IV. folyam (Hangfelvételek): A magyar népének népzenei felvételeken, 8 kazetta (Dobszay L., Németh I.). – Éneklő Egyház I-VI. kazetta.

Dobszay L. liturgiai tárgyú könyvei: A magyar népének. – Zsolnárelmélkedések, zsolnártárgyarázatok. – A szentmise magyarázata. – Jegyzetek a liturgiáról. – Barsi B.–Dobszay L.: „Íme, most fölme gyünk Jeruzsálembe”.

Kaphatók a Zeneakadémia egyházzenei tanszékén (VI. Vörösmarty utca 35.) — Egyéb információk, olvasnivalók: a www.egyhazzene.hu honlapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímezett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
